

کم‌رنگ‌شدن گذشته نقلی در نوشتار

مهناز صدری

مدتی است که کاربرد گذشته نقلی به صورت گسترده‌ای در مطبوعات و گاهی حتی در متون ادبی جایش را به گذشته مطلق داده است. به طور مثال در مجله اندیشه پویا، (ش ۷۱، بهمن ۱۳۹۹، ص ۱۰۷) در سرمقاله می‌خوانیم: «همیشه با حس جرم و گناه زندگی کردیم.» درحالی‌که باید نوشته می‌شد: «همیشه با حس جرم و گناه زندگی کرده‌ایم.»، زیرا قید «همیشه» اشاره به تداوم یا استمرار فعل دارد و نمی‌توان آن را با گذشته مطلق که بر پایان‌پذیرفتن فعل تأکید دارد ترکیب نمود.

در روزنامه ایران (شنبه ۱۱ بهمن ۱۳۹۹، ص ۸ اقتصادی) در سرمقاله چنین آمده است: «رئیس‌جمهوری در آیین بهره‌برداری از طرح‌های ملی وزارت جهاد کشاورزی: بیش از نیم‌میلیون هکتار زمین کشاورزی را احیا کردیم.» با توجه به اصلی‌ترین کارکرد گذشته نقلی که همانا اطلاع‌رسانی است «احیا کردیم» باید «احیا کرده‌ایم» نوشته می‌شد.

در روزنامه دنیای اقتصاد (۳۰ بهمن ۱۳۹۹) اواسط صفحه اول می‌خوانیم: «حرف و وعده خوب زیاد شنیدیم، این بار فقط عمل مهم است.»

در جمله بالا گوینده اطلاع می‌دهد که عمل شنیدن اتفاق افتاده به‌ویژه آنکه این عمل مکرر صورت گرفته است. در نتیجه فعل «شنیدیم» باید تبدیل می‌شد به «شنیده‌ایم».

به طور کلی دست‌نویسان فارسی در تعریف گذشته نقلی بیشتر به باقی‌ماندن اثر و نتیجه عمل در زمان گفت‌وگو تأکید کرده‌اند، حال آنکه کاربرد اصلی و مهم گذشته نقلی «اطلاع‌رسانی» است از عملی که در گذشته اتفاق افتاده است. نتیجه عمل ممکن است در لحظه گفت‌وگو حفظ شده یا نشده باشد.

در مجموع، گذشته نقلی کارکردهای زیر را دارد:

۱. اطلاع‌رسانی از عملی با اشاره به حفظ نتیجه یا تداوم آن در لحظه گفت‌وگو:

احمد به اصفهان رفته است و هفته آینده باز می‌گردد.
ظرف میوه را روی میز گذاشته‌ام.
پدر بزرگ بیمار شده است.
بچه‌ها خوابیده‌اند.
فرهاد کیف مدرسه‌اش را جا گذاشته است.
همه مهمانان آمده‌اند.

۲. اطلاع‌رسانی از عملی که نتیجه یا تداوم آن در لحظه گفت‌وگو حفظ نشده است؛ صرفاً اشاره به وقوع عمل در گذشته:

من هم به اصفهان رفته‌ام، واقعاً شهر زیبایی است.
ما بارها فاصله خانه تا دانشگاه را پیاده رفته‌ایم.
با وجود آنکه غذا خورده‌ام، احساس گرسنگی می‌کنم.

۳. کسب اطلاع از فاعل فعلی که در گذشته صورت گرفته و پایان یافته؛ معمولاً در جملات پرسشی:

چه کسی این نامه را نوشته است؟
چه کسی این گل‌ها را فرستاده است؟
چه غذای خوشمزه‌ای! مادر تان آن را پخته است؟

و حالا می‌پردازیم به موضوع گذشته نقلی در نوشتار و کاربرد گذشته مطلق به جای آن توسط فارسی‌زبانان، و عمدتاً روزنامه‌نگاران. برای روشن شدن موضوع از یک گروه سی نفره دانشجویان خواستم تا جمله زیر را روی کاغذ تکمیل کنند:

«من با شما به سینما نمی‌آیم، چون این فیلم را (دیدن)»

پس از بررسی جمله‌های کامل شده، متوجه شدم که اکثر دانشجویان به جای گذشته نقلی «(دیدم)» صورت گذشته ساده فعل، «(دیدم)»، را نوشته‌اند.

در آزمایش دوم در جمله ذکر شده ضمیر «من» را با ضمیر «او» عوض کردم ولی این بار درست نوشته بودند: «او با ما به سینما نمی‌آید، چون این فیلم را دیده.»

همان‌طور که مشاهده می‌شود، «ه» غیر ملفوظ گذشته نقلی در سوم شخص مفرد نه تنها نوشته می‌شود که تلفظ هم می‌شود، در حالی که در دیگر اشکال گذشته نقلی، «ه» غیر ملفوظ در بیان شفاهی به ویژه بیان غیر رسمی تلفظ نمی‌شود و دانشجویان در جمله‌هایشان

از تلفظشان پیروی کرده بودند.

در زنجیره گفتار نشانه‌های زبرنجیری مانند کشش، تکیه و ... عمل می‌کنند که ویژه گفتار هستند و به نوشتار منتقل نمی‌شوند. به‌طور مثال، تکیه در گذشته مطلق نسبت به ساختار واژه بر روی هجاهای اول یا دوم قرار می‌گیرد درحالی‌که در گذشته نقلی روی هجای پایانی واقع می‌شود:
مقایسه کنید:

گذشته نقلی

[dade/âm]

[dide/âm]

[bardashte/îm]

[ofta/dè]

گذشته مطلق

[dâ/dam]

[dî/dam]

[bardàshtim]

[ofttàd]

به این ترتیب با رعایت جای تکیه در فعل گذشته و معنای کاربردی آن می‌توان نوع مطلق یا نقلی را از هم متمایز کرد. 